

Fakta 2016:10

Länsstyrelsen
Stockholm

Publiceringsdatum
2016-10-07

Kontakt
Länsstyrelsen i Stockholm
Tfn 010–223 10 00

stockholm@lansstyrelsen.se

www.lansstyrelsen.se

Text och foto: Petter Haldén,
Hushållningssällskapet
Tfn: 0703/38 55 58
E-post:
petter.halden@hushallningssallskapet.se

Åtgärder för och inventering av ortolansparv på utvalda lokaler i Stockholms län 2016

Innehåll

Sammanfattning.....	2
Samråd med lantbrukare - åtgärder	2
Inventering av sjungande ortolansparvar.....	5
Uppföljning av häckningsframgång	10
Diskussion	11
Föreslagna åtgärder 2017	12
Källor.....	12

Sammanfattning

På uppdrag av Länsstyrelsen i Stockholm (Mats Gothnier, ÅGP) har årets insatser rörande ortolansparv omfattat:

- Samråd med fyra lantbrukare om lämpliga åtgärder för att gynna ortolansparv på deras marker (mars-april).
- Utläggning av havre i lämpliga revir (april).
- Inventering av sjungande ortolansparvar på utvalda lokaler (maj).
- Uppföljning av häckningsframgång (juni).

När det gäller åtgärder kunde markägare/brukare tack vare miljöersättningar eller frivilliga åtaganden, skapa uppskattningsvis 3,5 kilometer odlingsfria remsor i de viktigaste reviren.

Sammanfattningsvis konstaterades att ortolanerna fanns kvar i de två områden som definierades redan 2015. Vid Sigridsholm-Norrby (Sigtuna) fanns som mest sju sjungande hanar och vid Sälmafälten (Vallentuna och Upplands-Väsby) fanns som mest 2 sjungande hanar. Det betyder att båda områdena hade en minskning med en sjungande hane vardera jämfört med 2015. Utvecklingen är bekymrande i synnerhet eftersom så pass många åtgärder gjordes i reviren 2016. Att konstatera häckningar av arten är svårt, men i kärnområdet vid Salixodlingen nära Norrby (Sigtuna) bedömdes åtminstone två häckningar genomföras 2016.

Fortsatt uppföljning och förnyade försök med odlingsfrazoner bör återupptas 2017. Markerna vid de två aktuella områdena är fortfarande de enda säkra tillhållen vi känner till i länet för den starkt hotade ortolansparven.

Samråd med lantbrukare - åtgärder

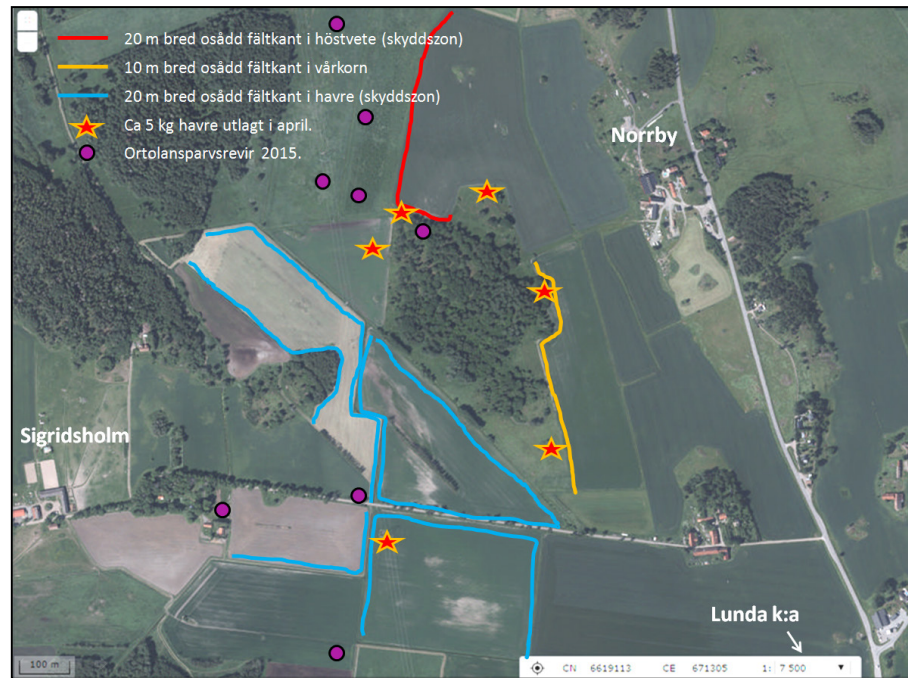
En bärande tanke med bevarandet av ortolansparv är att på åkermark i reviren skapa områden med bar jord. Dessa anses vara lämpliga för födosök. Områden med bar jord är en bristvara i dagens intensivt brukade jordbrukslandskap. Att medvetet skapa bar jord för att gynna ortolansparv används på flera håll i Sverige och även utomlands. Paralleller kan dras till lärkrutor som fungerar på samma sätt men som gynnar sånglärkor. Placeringen av ortolanrutor och lärkrutor i landskapet skiljer sig men den bakomliggande tanken är densamma.

Samråd med lantbrukare gjordes i början av april i de två områden där ortolansparv påträffades under 2015. Dessa två områden är dels Sigridsholm-Norrby i Sigtuna kommun samt Sälmafälten som delas mellan Vallentuna och Upplands Väsby kommuner. (Sälmafälten kallades Stora Mällösa i 2015 års rapport).

Åtgärder Sigridsholm-Norrby.

Ortolansparvsreviren i Sigridsholm-Norrby berör tre lantbrukare som kontaktades under april 2016. Samtliga var positiva till att göra åtgärder för ortolansparv. I och med att miljöersättningen för skyddszoner¹ öppnade för

¹ Skyddszon är en miljöersättning för att minimera spridning av bekämpningsmedel och gödsel i intilliggande diken och vattendrag. Ersättning om 3000 kr/ha betalas av Landsbyggsprogrammet för att lantbrukare skall anlägga 6-20 meter breda remsor med gräs eller gräs i blandning med vallblävaxter på åkermark i direkt anslutning till dike eller vattendrag.

Karta över utförda åtgärder i område Sigridsholm-Norrby år 2016.

nyansökningar under 2016 har lantbrukarna i Sigridsholm-Norrby i likhet med många andra nyanlagt skyddszonerna. Vid gårdsbesöken i april/maj informerades om denna möjlighet. Nyanlagda skyddszonerna sås med gräs eller gräs i blandning med vallbaljväxter. I jämförelse med t.ex. vårsådd spannmål eller arter så tillväxer vallgräs och vallbaljväxter långsamt och beståndet sluter sig sent. Dessutom sås skyddszonerna ofta sent, när övriga vårbruket är avklarat. De nysådda skyddszonerna kommer därmed att erbjuda bar jord och bra födosöksmiljö för ortolansparv och andra marklevande fåglar en bra bit in i juli. Två av lantbrukarna sådde 20 meter breda skyddszoner inom aktuella ortolansparvsrevir, illustrerade med blått och rött i kartan nedan. Den tredje lantbrukaren sådde inga skyddszoner under 2016 men avstod istället för att så 10 meter breda åkerkanter längs den östra sidan av Ekhagen (gulmarkerat i kartan på ovan).

Eftersom skyddszonerna skulle anläggas ändå erbjöds inte lantbrukarna ersättning för detta. Den tredje lantbrukaren som avstod från att så en åkerkant erbjöds möjlighet till ersättning via SOF-Birdlifes fågelskyddsfonder.

Förutom att skapa områden med bar jord där ortolansparvarna kan födosöka lades totalt ca 25 kg ekologiskt odlad havre ut på ett antal strategiska platser inom området. Det är visat i vetenskapliga studier att ortolansparvarna gärna äter den fettrika havren när de återvänder från vinterkvarteren (Revaz & Spaar 2009). Åtgärden är i jämförelse med annat mycket lätt att utföra. Ortolansparvarna återvänder i slutet av april och början av maj. Även om det finns en hel del insekter att äta redan då är det en rimlig gissning att havren kan vara särskilt värdefull vid lågtrycksbetonat väder, när insektstillgången är dålig. På kartan ovan markeras platser med utlagd havre med den röda stjärnan.

20 meter bred nysådd skyddszon i höstvetete intill salix 2 juni 2016. Vy söderut mot Ekhagen.

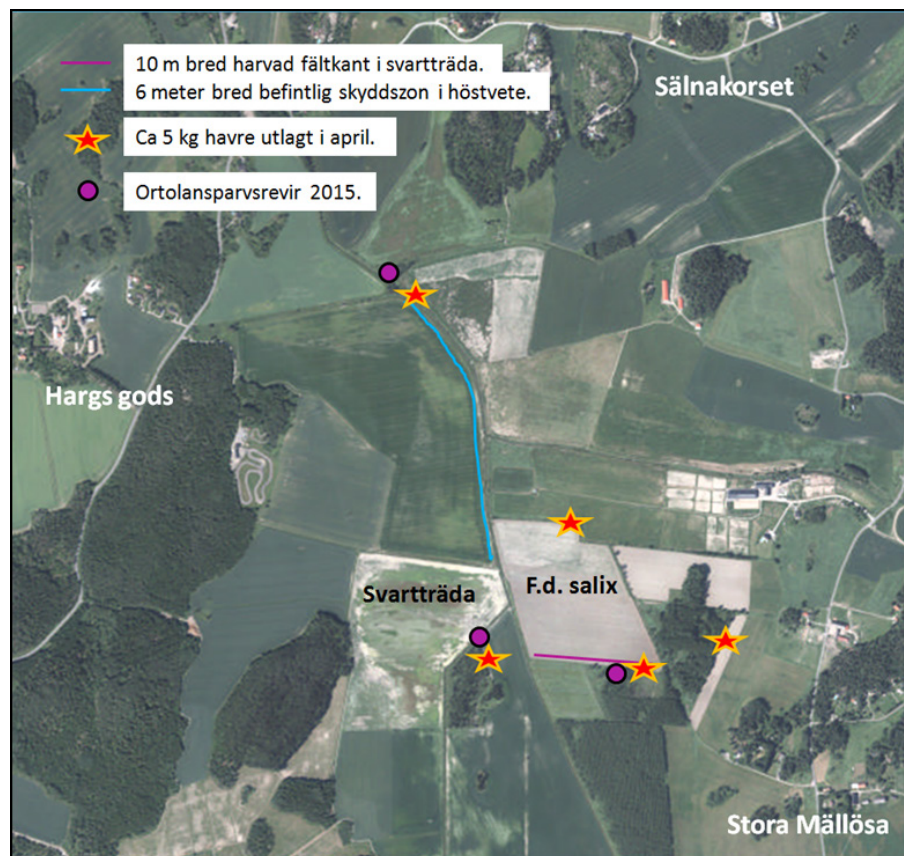

20 meter bred nysådd skyddszon intill korn längs allén mot Sigridsholm 2 juni 2016. Vy mot väster.

Åtgärder Sälmafälten

Ortolansparvsreviren vid Sälmafälten berör också dessa tre olika lantbrukare. Förekomsten uppmärksammades 2006 då det växte energiskog (salix) på skiftet öster om bäcken som rinner i nord-sydlig riktning. Energiskogen skördades för några år sedan och skiftet har svartträdats² sedan dess. I augusti 2015 såddes skiftet med gräs. Lantbrukaren som brukar skiftet kontaktades i april och han samtyckte till att göra åtgärder för att skapa bar jord för ortolansparv. Lantbrukaren ombads att harva en 10 meter bred remsa längs skiftet södra kant, intill där en ortolansparv hävdade revir år 2015 (lilamarkerat på kartan nedan). Även på motsatt sida om diket har det varit svartträda några år vilket visade sig vara avsikten även för 2016. Svartträda är i sig en mycket lämplig födosöksmiljö för ortolansparv och andra marklevande fåglar. Däremot är den olämplig som boplats eftersom jorden regelbundet bearbetas med tallriksredskap eller harv.

² Svartträda innebär att marken jordbearbetas regelbundet under odlings säsongen för att bekämpa besvärliga rotagräs som åkertistel och kvickrot. Ingen gröda sås på marken det år som den svartträdas

Karta över åtgärder på Sälmafälten år 2016.

Längs västra sidan av diket finns en äldre skyddszon som det ligger en del rensmassor på från en tidigare utförd dikesrensning (markerad med ljusblått på kartan). På denna finns det en hel del områden med bar jord som är lämplig födosökmiljö för ortolansparv. Ingen kontakt togs med denna lantbrukare, skyddszonen konstaterades att vara en bra födosökmiljö som den var.

Även på Sälmafälten lades ekologiskt odlad havre ut på platser intill 2015 års revir.

Denna åkerkant harvades försommaren 2016 för att skapa bar jord åt ortolansparv. I träden på bilden sjöng ortolansparv när fotot togs. Sälmafälten 13 maj 2016.

Inventering av sjungande ortolansparvar

Metod

I samråd med Mats Gothnier på Länsstyrelsen i Stockholm beslöts att de områden som hyste ortolansparv 2015 skulle inventeras även 2016. I tillägg till detta inventerades områden med till synes lämplig biotop i anslutning till befintliga revir.

Inventeringar av sjungande ortolansparvar gjordes under två perioder, 5-15 maj och 21-31 maj. Inventering gjordes mellan kl 06-11 dagar med uppehållsväder och som mest måttlig vind. Inventeringen genomfördes genom att sakta gå genom inventeringsområdet och regelbundet stanna och lyssna efter sjungande hannar. När en ortolansparv uppmärksammades ägnades en stund åt att försöka ringa in reviret. De tre första timmarna

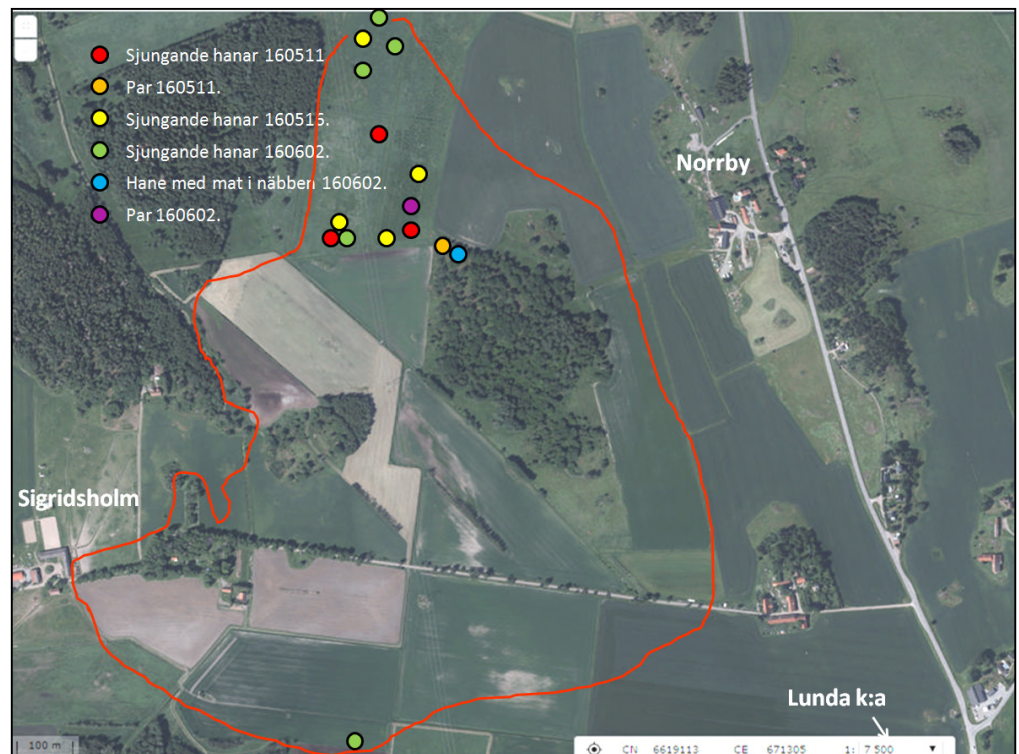
inventerades kärnområdet, de två därpå följande timmarna inventerades lämpliga miljöer i närheten av kärnområdet. Lämpliga miljöer valdes med hjälp av uppgifter från Kjell Eriksson som tipsat om möjliga lokaler samt genom studier av Artportalen och flygbilder.

Resultat Sigridsholm-Norrby med omnejd

Sigridsholm-Norrby

Resultatet av inventeringarna 16 maj och 2 juni redovisas i kartbilden nedan. Inventeringen är kompletterad med uppgifter med besök som M. Gothnier gjorde 11 maj. Liksom förra året är ortolansparvarna koncentrerade till salixodlingen NV om Ekhagen. Antalet hanar (sjungande eller i par) varierade här mellan tre (11 maj) och sex (2 juni). Vid besöket 2 juni hade en av hanarna i södra delen av salixodlingen sällskap av en hona (lila prick). Vid besöket 2 juni sågs också en varnande hane med mat i näbben i norra delen av Ekhagen (blå prick).

*Hanne ortolansparv med mat i näbben.
Ekhagen, 160602*

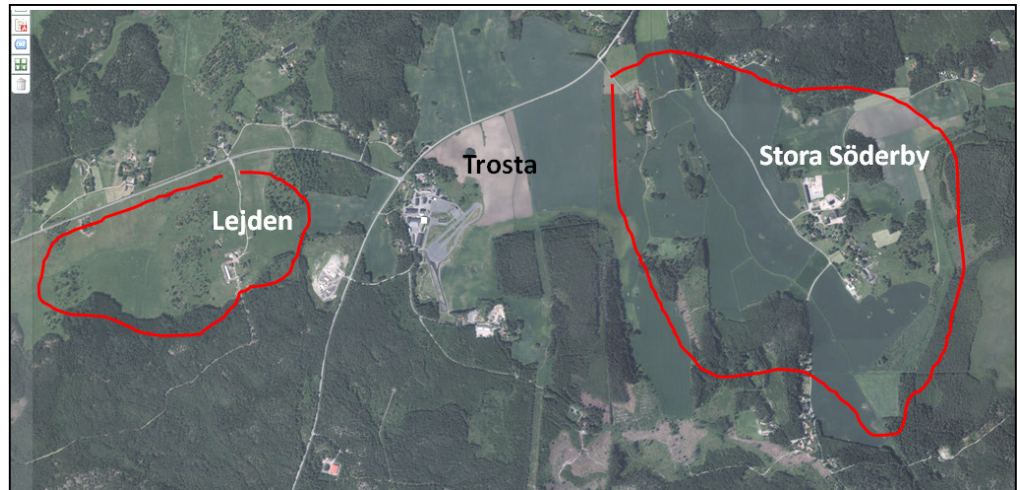

Observationer av ortolansparv i Sigridsholm-Norrby 11 maj-2 juni. Röd linje anger inventerat område.

Sigridsholm-Norrby's angränsande områden.

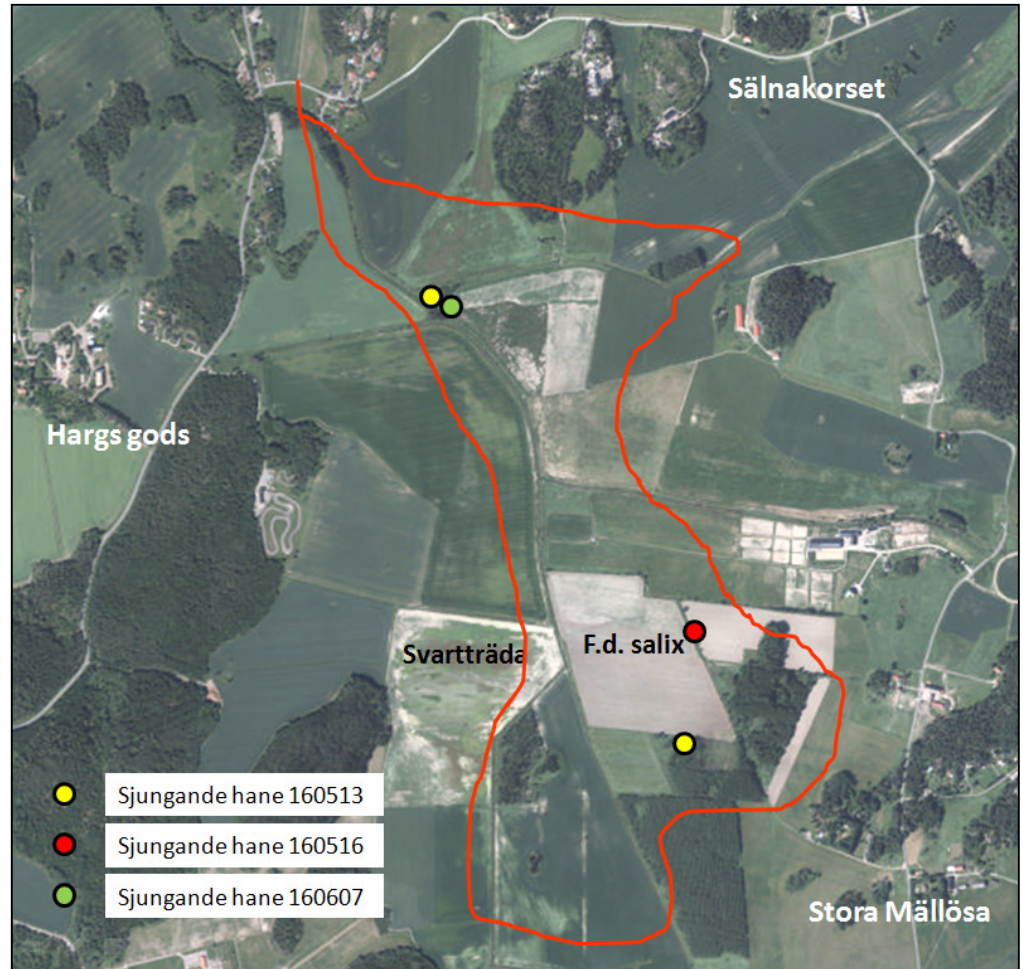
Söder om Sigridsholm, på andra sidan skogen, i närheten av Trostakorset finns två lokaler som bedömdes som intressanta att inventera. Vid Lejden omedelbart väster om Trosta, mot Arlanda hördes ortolansparv sjunga 15 maj 2015 av Jan Franzén. Öster om Trosta ligger Ängeby och Stora Söderby där flera ortolansparvar hördes av Kjell Eriksson 2009. Det är ett tag sedan men platsen bedömdes ändå som intressant.

I kartan nedan anges med rött inom vilket område som inventeringen gjordes. Bägge områdena inventerades 16 maj och 2 juni. Inga ortolan-sparvar hördes. Av de två områdena bedöms Lejden vara mest intressant för en eventuell förekomst. Här finns gott om nötkreatur som betar hagarna ganska hårt vilket är bra för ortolansparv.

Inventerade områden söder om Sigridsholm-Norrby.

Resultat Sälmafälten med omnejd

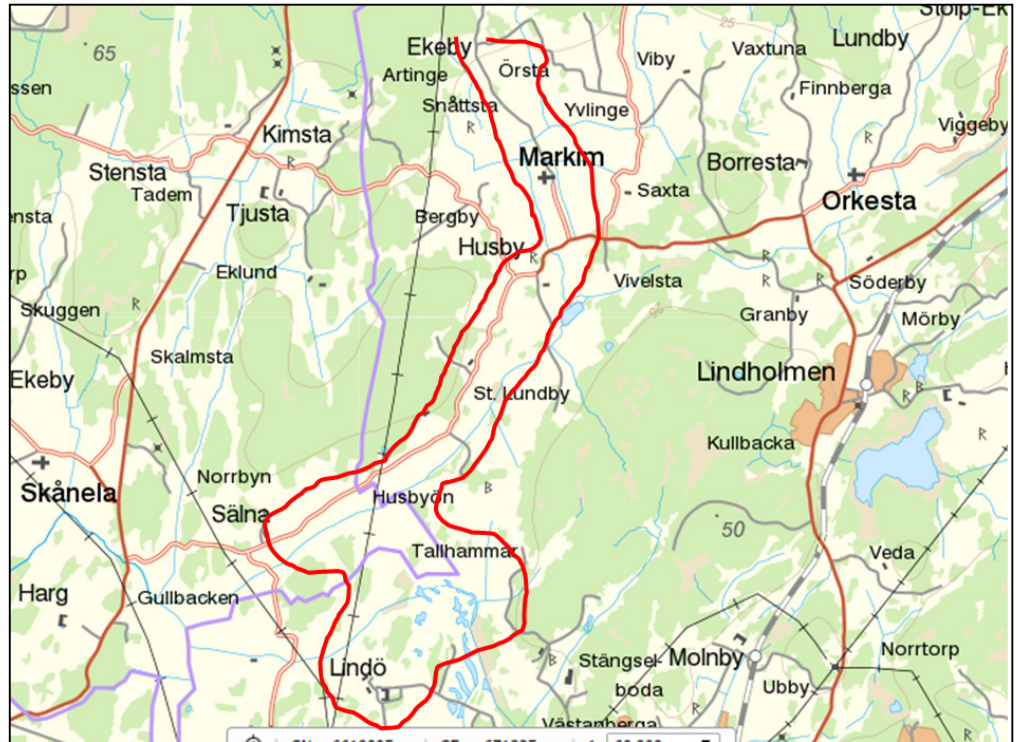
Observationer av ortolansparv Sälmafälten 13 maj-7 juni. Röd linje anger inventerat område.

Sälmafälten

Sälmafälten inventerades den 13 maj och den 7 juni. Resultatet framgår av kartbilden nedan. Uppgifterna är kompletterade med ett fynd av Aron Norrby den 16 maj. Vid besöket den 13 maj sågs hannen i det södra reviret tidvis gå ned på marken och födosöka i närheten av sångplatsen. Hannen i norra delen sjöng oförtrutet vid besöken både 13 maj och 7 juni. Inga honor sågs och hanarna varnade aldrig för min närvaro vilket de brukar göra om de är upptagna med häckning enligt min erfarenhet.

Sälmafältens angränsande områden

Habitatet där ortolansparvarna sitter på Sälmafälten, björkdungar på lågt liggande jordbruksmark, fortsätter mot nordost längs Hargsån via Markims kyrka upp mot Snåttsta. Stora delar av detta område ser bra ut för ortolansparv och en riktad inventeringsinsats gjordes därför vid flera tillfällen i detta område. Kjell Eriksson tipsade också om området runt Lindö golfbana och Tallhammar där han hade sjungande ortolansparv i maj 2015. Av kartan nedan framgår inventerade områden. Inga ortolansparvar påträffades under detta utvidgade sök. Värt att notera är att det finns en observation i Artportalen av en födosökande ortolansparv den 12 augusti vid Molnby, som ligger inom det område som ingick i inventeringen. Observatören hade dock ingen kikare vilket gör observationen något osäker men ändå värd att notera.

Inventerat område nordost om Sälmafälten

Potentiell häckningsmiljö för ortolansparv. Ost Sälna juni 2016.

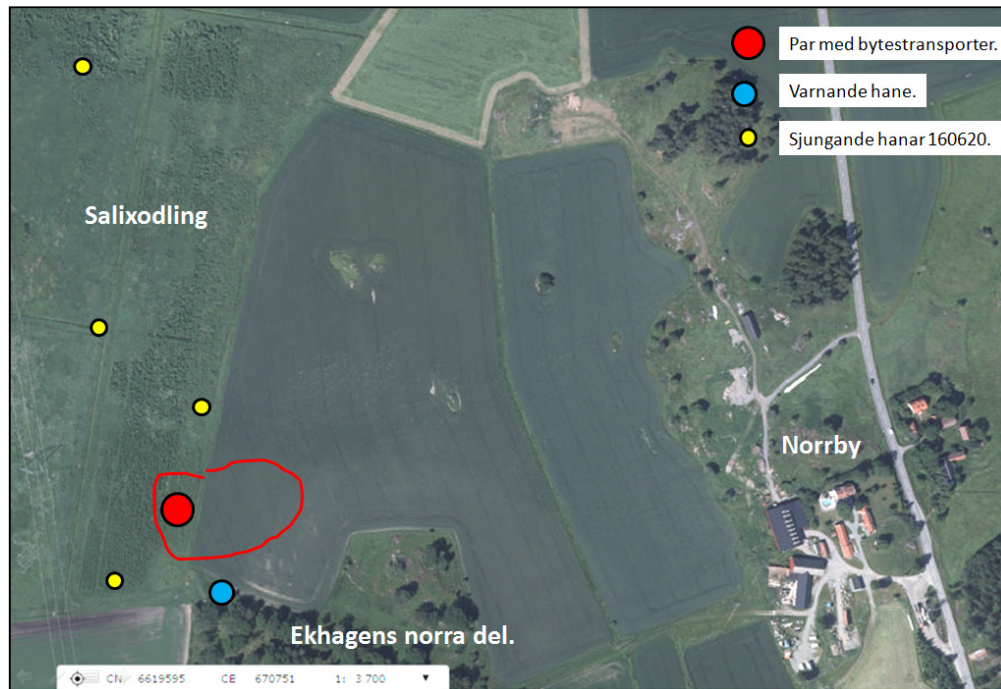
Övriga observationer under häckningstid i Stockholms län

Den enda övriga observationen av ortolansparv i lämplig häckningsmiljö under häckningstid var en hane vid Västanberga, Närtuna 9-17 maj (Artportalen, observatör Tobias Nilsson m.fl.). Denna hane lockades av en bandspelare med ortolansparvsång som placerats i ett för det mänskliga ögat lämpligt ortolanrevir. När hanen uppmärksammades stängdes bandspelaren omedelbart av. Inga tecken finns på att någon hona fans i reviret. Platsen besöktes regelbundet under slutet av maj men då observerades inga ortolansparvar.

För övrigt finns enstaka observationer av rastande ortolansparvar i kustbandet (Singö, Horssten).

Uppföljning av häckningsframgång

Häckningsframgången i de revir där det under inventeringen påträffades par eller fåglar med mat i näbben kontrollerades vid besök i mitten av juni. Eftersom det bara var i reviren i Sigridsholm-Norrby som det konstaterades par beslöts att koncentrera insatsen där. Området besöktes morgon och förmiddag (0500-1000) den 20 juni. De första timmarna satt jag posterad i Ekshagens norra del (där den blå prickken råkar vara) och spanade och lyssnade över området med salixodlingen. Flera hanar sjöng på olika platser i salixodlingen (gula prickkar). Ungefär klockan 8 började ett par att transportera föda från salixen ut till som det verkade två olika platser i höstvetet (område inringat med rött i kartan nedan). Som jag ser det finns det ingen annan möjlighet än att de hade flygga ungar i höstvetet som de matade. Jag såg dock aldrig till några ungfåglar. Samtidigt som detta par transporterade föda sjöng det hannar i salixodlingen. Efter att ha studerat mattransporterna ett tag gick jag norrut längs salixodlingens östra del och söderut genom salixodlingen för att eventuellt uppmärksamma ytterligare varnande par. Inga fler par sågs och ingen av hannarna varnade för min närvaro, vilket de brukar göra om de har ungar enligt min erfarenhet. När jag återvände till min utgångspunkt varnade en hane oväntat vid den blå prickken på kartan. Oväntat eftersom det var den plats som jag suttit på under de tidiga morgontimmarna utan att ha noterat någon ortolansparv där. Intressant är att det vid besöket den 2 juni noterades en hane med mat i näbben på exakt denna plats samtidigt som det var ett varnande par i sydöstra delen av salixodlingen. Sammantaget bedömer jag att två häckningar genomfördes i området Sigridsholm-Norrby under 2016. Dels i salixodlingens sydöstra del och dels i norra delen av Ekshagen.

Observationer av ortolansparv Sigridsholm-Norrby 20 juni 2016.

Diskussion

Vid Sälmafälten observerades maximalt två sjungande ortolansparvar under årets inventering, vilket skall jämföras med tre under 2015. Det ligger nära till hands att misstänka att habitatet på Sälmafälten successivt har försämrats sedan energiskogen försvann för snart fem år sedan. De hannar som har hävdats där 2015 och 2016 har av allt att döma inte lyckats locka dit en hona för att inleda häckning. En sak är säker och det är att bar jord inte kan ha varit en begränsande faktor på Sälmafälten under 2016 eftersom stora skiften centralt i området svarträdades. Man skall naturligtvis inte dra för stora växlar på förekomsten av bar jord men att det skulle vara det allena saliggörande är förstås inte rimligt. En gissning är att förekomsten av marklevande insekter styrs av vilken jordart det är och vilket pH den har.

Vid Sigridsholm-Norrby noterades som mest sju hannar varav två uppenbarligen skred till häckning. Under fjolåret noterades som mest åtta hannar i området. Jämfört med förra året var det under 2016 en ännu tydligare koncentration till energiskogen i och med att fynd saknades från området runt allén, där två hannar noterades under 2015. Dock satt det tillfälligt en hane i sydligaste delen av området liksom det också gjorde 2015.

I Norge har den sista spillran av ortolansparv varit föremål för forskning under ett drygt decennium. Ett av resultaten från de norska studierna är att ortolansparvshannar som inte hittar någon hona företar längre förflyttningar för att söka upp områden med lämpligt häckningshabitat i hopp om att hitta en hona (Steifetten & Dale 2012). Ett resultat som förefaller rimligt. Det är värt att notera att detta står i kontrast till de uppgifter som förs fram inom SOF-Birdlifes projekt ortolansparv där det på oklar grund hävdas att hannar blir trogna sitt revir livet ut, oavsett om miljön förändras eller inte (handledning om åtgärder för ortolansparv).

Givet att ortolansparvshannar flyttar på sig för att öka sina chanser till häckning är det ändå märkligt att de stora områdena med nysådd mark längs allén till Sigridsholm inte lockade någon hane att slå sig ned under 2016. Istället verkade de som att de blev reviren i salixodlingen trogna hela säsongen. En ren spekulation är att de trots allt bedömde att salixodlingen var ett så pass bra habitat att lyckas med häckningen i så att de stannade kvar där hela säsongen.

Under 2016 gjordes för första gången aktiva åtgärder inom de bägge områdena för att förbättra häckningsmiljön för ortolansparv. Bortsett från att paret i sydöstra delen av salixodlingen tillfälligt sågs födosöka i den nysådda skyddszonen mellan salixodlingen och höstvetet kunde inte något samband mellan de utförda åtgärderna och häckningsframgång ses. För att undersöka detta på ett bra sätt skulle naturligtvis omfattningen på årets insats ha varit större och delvis annorlunda.

I Stockholms län finns rapporter i Artportalen om totalt 10 sjungande ortolansparvar under 2016. Utanför de två inventerade områdena alltså endast ytterligare ett ex (Västanberga, Närtuna 9-17 maj). Detta kan jämföras med 2015 då 16 hannar sjöng i länet, varav fem hävdade revir (fem lokaler) utanför de inventerade områdena. Antalet hannar har alltså nästan halverats jämfört med föregående år vilket är dystert och oroande.

Föreslagna åtgärder 2017

Att inte kunna se ett tydligt samband mellan utförda åtgärder och häckningsframgång är givetvis nedslående. Givet att energiskogen är en överlägsen häckningsmiljö kan man med rätta ställa frågan om man skall fortsätta med att lämna mark osått även under 2017? Ja, jag tycker att det är värt att prova det, bättre alternativ saknas i nuläget.

Ännu viktigare är förmodligen dock att vidtala markägaren som odlar energiskogen och höra sig för om vilka planerna är för energiskogen de kommande åren. Om den skall avverkas så bör man försöka få till en diskussion om vilka alternativ som finns.

Ekhagen och allén till Sigridsholm är kända ortolansparvshabitat sedan tidigare genom Kjell Erikssons inventeringar. Betet av Ekhagen är satt på undantag och det är bara i den norra delen som det går hästar. Som det verkar äter de inte sly i någon större utsträckning och hagen växer sakta igen. En genomgående restaurering och ökat betetryck, gärna av nötkreatur, skulle gynna kärlväxter likväl som ortolansparv. Den södra delen av hagmarken betas för närvarande inte alls.

Prognosen att hitta nya revir är dålig men jag tycker ändå att det finns skäl att lyssna av nygamla områden. Området runt Hargs säteri och mellan Odensala kyrka och Sigridsholm är två sådana områden som skulle kunna hysa ortolansparv. Ett mer aktivt sökande efter salixodlingar skulle också kunna ge resultat.

Källor

Revaz, E. & R. Spaar (2009). Oat fields for the benefit of Ortolan Buntings *Emberiza hortulana*? An experiment in the Upper Rhône valley (Valais, Switzerland). In: Bernardy, P. (Hrsg.) (2009): Ökologie und Schutz des Ortolans (*Emberiza hortulana*) in Europa - IV. Internationales Ortolan-Symposium – Naturschutz Landschaftspl. Niedersachs. H. 45, 173 S

Steifetten, Ø & Dale, S. (2012). Dispersal of male ortolan buntings away from areas with low female density and a severely male-biased sex ratio. *Oecologia*. January 2012, Volume 168, Issue 1, pp 53-60.

Handledning om åtgärder för ortolansparv: <http://birdlife.se/sveriges-ornitologiska-forening/fagelskydd/artprojekt/projekt-ortolansparv/handledning-om-atgarder-for-ortolansparv/>